

Riešenie konfliktov medzi ochranou biodiverzity a ľudskými aktivitami – niektoré výsledky projektu BioForum

L. Halada: Managing Conflicts between Biodiversity Conservation and Human Activities – Several Results of the Project BioForum. Život. Prostr., Vol. 40, No. 5, p. 243 – 246, 2006.

The biodiversity decline, recorded during the last decades, is almost always linked with some form of human activity. We consider for biodiversity conflicts the situations where people deliberately, with or without being aware of the consequences of their actions, destroy biodiversity especially in order to achieve a positive impact on their livelihood. The paper is based on the results of the international project BioForum – *Managing Conflicts between Biodiversity Conservation and Human Activities*. Information about conflict types, their origin, drivers, and methods of conflict management are provided. Attention is paid also to some conflicts typical for Central and Eastern European countries, especially those connected with agriculture development, application of the Common Agricultural Policy, and implementation of the European Union Directives in the field of nature conservation.

V posledných desaťročiach sa zrýchlil proces poklesu biodiverzity v celosvetovom meradle. Príčin tohto javu je viacero, takmer vždy sú však spojené s nejakou formou ľudskej činnosti, väčšinou sprevádzanej zmenami využitia krajiny. Na zlepšenie situácie je potrebné identifikovať hnacie sily, ktoré vedú ku konfliktom medzi ľudskými aktivitami a biodiverzitou a riešiť ich.

Konflikty sa všeobecne považujú za niečo, čo má negatívne dôsledky, väčšinou je obava z eskalácie konfliktu od debaty cez rozpory k ťažko prekonateľným stavom neporozumenia alebo dokonca nepriateľstva. Pokiaľ sa však správne riešia, môžu byť konflikty produktívnym spôsobom identifikácie problémov a ich pochopenia. Môžu vytvoriť príležitosť na hľadanie riešenia so zohľadnením rôznorodých možností prístupu a myšlienok, ktoré sa vynárajú, keď ľudia nazerajú na problém z odlišných pozícií. Konflikt môže byť nástrojom na dosiahnutie riešenia dohodou, riešenia, ktoré môže fungovať dlhodobo.

Tento článok vychádza z výsledkov projektu 5. rámcového programu EÚ BioForum – *Riešenie konfliktov medzi ochranou biodiverzity a ľudskými aktivitami* (EVK2-2002-00530). Za konflikty súvisiace s biodiverzitou sa

považujú situácie, keď ľudia úmyselne alebo bez uvedomenia si dôsledkov svojho konania poškodzujú biodiverzitu, najmä z dôvodu uspokojovania svojich potrieb (Young et al., 2005). Tieto konflikty sa týkajú aj takých hodnôt biodiverzity, ktoré súvisia s trvalou udržateľnosťou, kultúrou a dlhodobou budúcnosťou. Tieto hodnoty presahujú rámec peňažných hodnôt a krátkodobého úžitku z využívania prírodných zdrojov.

Typy konfliktov

Konflikty môžu byť veľmi rôznorodé, rôznorodý môže byť ich obsah a predmet, dotknutá zložka biodiverzity, zainteresované strany, záujmové skupiny, konflikty sa môžu odohrávať v rôznorodom legislatívnom a inštitucionálnom rámci, kultúrnej a sociálnej situácii, za rozličných ekonomických obmedzení a tlakov, môžu mať rôznorodú históriu.

Konflikty môžeme rozdeliť podľa toho, ako sa javia (Jones et al., 2005):

- *otvorené* – každý ich vidí a vie o nich,
- *skryté* – niektorí ľudia ich môžu vidieť alebo vedieť o nich, ale pre väčšinu sú skryté; do tejto skupiny

patria konflikty, ktoré poznajú odborníci, ale verejnosť o nich buď nevie, alebo ich nepovažuje za dôležité,

- *latentné* – vyjdú na povrch, keď niečo zmení existujúci stav (dobrým príkladom je konflikt medzi záujmami ochrany prírody a lesného hospodárstva v Tatrách po kalamite).

Hoci konflikty môžu byť komplexné a zložité, možno ich podľa podstaty rozdeliť do štyroch kategórií:

- *Konflikty záujmov*: jedna skupina chce jednu vec, kým druhá niečo úplne odlišné vo vzťahu k tomu istému objektu.

- *Procesné konflikty* sú založené na spôsoboch ako rozliční ľudia, skupiny, agentúry alebo organizácie riešia konflikty (napr. vedecké postupy verzus tradičné miestne poznanie a zvyky; hľadanie dohody verzus ekonomická alebo fyzická sila). Každá sociálna skupina, agentúra alebo organizácia má svoj spôsob, „kultúru“ riešenia konfliktov. Rozličné inštitúcie riešia konflikty odlišne: ministerstvo používa iné postupy ako súkromná firma alebo mimovládna organizácia.

- *Štrukturálne konflikty*: vzťahujú sa k spôsobu štruktúrovania spoločnosti na sociálne, ekonomické a kultúrne skupiny. Konflikty súvisiace s biodiverzitou sa môžu vzťahovať na celý rad štrukturálnych otázok, často súvisiacich s rozdelením moci alebo vplyvu medzi skupinami. Tieto konflikty bývajú často latentné.

- *Osobnostné konflikty*: konflikty medzi dvoma alebo viacerými ľuďmi vyplývajúce z rozdielov v ich vlastnostiach – môžu hrať úlohu v konfliktoch súvisiacich s biodiverzitou rovnako ako v iných oblastiach ľudskej činnosti.

Hnacie sily a vznik konfliktov

Nové konflikty často vznikajú ako následok spoločenských zmien, akými sú napríklad zmeny vo vlastníctve, využívaní krajiny, sociálne zmeny alebo zmeny poznania, názorov a vnímania. Hoci tieto zmeny môžu viesť k prispôbeniu sa novej situácii alebo dokonca k prehodnoteniu spôsobu života, môžu tiež vyvolávať konflikty – často sa presadzuje skôr využitie krátkodobého ekonomického úžitku než dlhodobá ochrana biodiverzity.

Konflikty môžu vzniknúť aj ako dôsledok politických rozhodnutí. Toto je aj prípad posledných desaťročí v krajinách strednej a východnej Európy, kde ekonomické a sociálne zmeny modifikovali zaužívané postupy a procesy riešenia konfliktov. V takýchto prípadoch je často potrebná vertikálna integrácia medzi riadením, stratégiou a praxou, aby sa uľahčilo riešenie budúcich konfliktov a využitie skúseností na najnižšej i rozhodovacej úrovni.

História môže tiež predstavovať spúšťací mechanizmus, ktorý prebudí latentné, alebo rozducha existujúce konflikty. Vzťahuje sa to najmä na medzinárodnú úroveň, kde historické rozdiely medzi krajinami môžu spôsobiť rozdiely vo vplyve medzinárodných rozhodnutí alebo dohôd, z čoho môže vzniknúť konflikt. Ide napríklad o uplatňovanie Smernice o vtákoch a Smernice o stanovištiach v krajinách Európskej únie alebo reformu Spoločnej poľnohospodárskej politiky. Okrem iných vplyvov môžu tieto smernice a opatrenia podporovať polarizáciu využitia krajiny (intenzifikáciu obrábanej krajiny na jednej strane a vylúčenie ľudskej činnosti z chránených území na druhej strane) s negatívnymi dôsledkami na biodiverzitu.

Riešenie konfliktov

Konflikty možno ignorovať, udržiavať alebo riešiť. Otázka „percepcie“ – vnímania konfliktu – je veľmi dôležitá pri jeho riešení: vnímanie konfliktu, postoje a názory sú pri identifikovaní a riešení konfliktov rovnako dôležité ako „fakty“. To, ako sa konflikt poníma (dokonca či sa vôbec považuje za konflikt) a ako sa ľudia pri jeho riešení správajú, do značnej miery závisí od ich osobnosti, pohľadu na svet a vnímania alebo chápania situácie.

Z praxe poznáme, že väčšina procesov riešenia konfliktov začína ich jasnou definíciou. Ak sa podrobnejšie analyzujú korene konfliktov a možné riešenia, analyza postojov a percepcii účastníkov konfliktu pomáha pochopiť, ako sú jednotlivé strany zapojené do procesu a čo považujú za dôležité. Postoje ľudí sú ovplyvňované kultúrnymi faktormi, preto ich názory, postoje a hodnoty by mali byť identifikované a pochopené v analýze a riešení konfliktov.

Existuje mnoho spôsobov riešenia konfliktov, podľa práce Young et al. (2003) ide o politické, ekonomické alebo legislatívne opatrenia a technické riešenia (zavádzanie nových technológií, zmena postupov hospodárenia v krajine). Patria sem aj poradné, participatívne procesy, ako je komunikácia, dialóg, výchovné programy atď. Na podporu rozhodnutí uskutočnených takýmto spôsobom však treba vytvoriť zodpovedajúci inštitucionálny a legislatívny rámec. Výber a aplikovateľnosť stratégií riešenia konfliktov závisí do značnej miery od dimenzie konfliktu, postup musí byť prispôbený úrovni konfliktu, účastníkom a miestnemu kultúrnemu prostrediu. Existujú však určité kroky, ktoré by mali viesť k úspešnému riešeniu vo väčšine prípadov:

- identifikácia ohrozenia biodiverzity a/alebo rozsahu konfliktu,
- identifikácia základných faktov, postojov, sociálnych potrieb a vzťahov medzi príčinami a následkami,

- identifikácia všetkých účastníkov, ich záujmov, obáv a potrieb,
- zainteresovanie všetkých identifikovaných strán do procesu riešenia,
- identifikácia vhodnej stratégie riešenia konfliktu a výber postupu,
- aplikácia vybranej stratégie a postupu,
- meranie úspešnosti riešenia konfliktu: výskum a monitorovanie biodiverzity aj úrovne sociálneho uspokojenia účastníkov. Monitoring konfliktu a procesu jeho riešenia poskytuje spätnú väzbu na zlepšenie tohto procesu i výsledkov.

Mnohé konflikty pretrvávajú napriek snahe o ich riešenie. Môže to byť z mnohých príčin vrátane silných záujmov účastníkov konfliktu (dôsledkom je neochota meniť svoje požiadavky), nedostatku alebo nedostatočnej výmeny informácií, absencie diskusie alebo konfliktov medzi osobnosťami. Ak jednotlivé strany nechápu pozície ostatných, nemôže existovať dialóg a možnosť dohody sa vzdáľuje.

V rámci projektu BioForum boli navrhnuté nasledujúce pravidlá „dobrého postupu“ v riešení konfliktov:

- pokúsiť sa predvídať: analyzovať a mapovať konflikt,
- zvážiť rozsah riešenia a použité metódy vrátane kultúrneho kontextu konfliktu a rozličného spôsobu a štýlu zapojenia sa účastníkov,
- ekológov považovať za účastníkov konfliktu, nie za „advokátov biodiverzity“ – nemajú zvláštne postavenie alebo oprávnenie,
- je dôležité, aby zostali všetky strany zainteresované na riešení konfliktu a aby boli procesy a opatrenia transparentné,
- ľudia musia byť ochotní zapojiť sa do procesu a mať na to kapacitu – môže sa vyskytnúť potreba budovania kapacít, aby sa niektorí účastníci mohli podieľať na procese riešenia konfliktu,
- inštitucionálna infraštruktúra môže tiež vyžadovať zvýšenie kapacity (vrátane posilnenia legislatívy),
- treba vytvoriť procesy riešenia konfliktov, ku ktorým budú mať ľudia dôveru. Tieto procesy by mali byť flexibilné, avšak mali by obsahovať mechanizmy, ktoré zaručia, že účastníci si budú uvedomovať „hranice“ (napr. práva, funkcie, povinnosti, legitimitnosť). Poznanie hraníc a ich rešpektovanie prináša dôveru.

Podrobnejšie sú dobré postupy pri riešení konfliktov rozpracované v správach a publikáciách projektu BioForum (www.nbu.ac.uk/bioforum).

Niektoré konflikty, typické pre krajiny strednej a východnej Európy

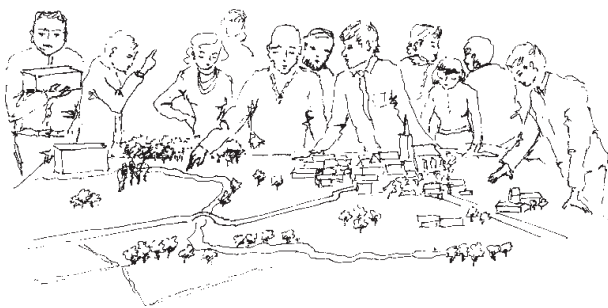
Na bohatú biodiverzitu krajín strednej a východnej Európy v posledných dvoch desaťročiach vplývali roz-

siahle spoločenské a ekonomické zmeny, ktoré doviedli integračný proces a vstup do Európskej únie. Aj v tomto procese sa vyskytlo viacero konfliktov spojených s implementáciou novej politiky a legislatívy.

Poľnohospodárstvo, realizované na 47,6 % plochy týchto štátov môžeme považovať za najdôležitejší spôsob využitia krajiny v tejto časti Európy. V období medzi druhou svetovou vojnou a r. 1989 sa v nich uskutočnila masívna intenzifikácia spojená s likvidáciou tradičného spôsobu hospodárenia a nahradením malých a stredných súkromných hospodárstiev veľkými družstevnými a štátnymi farmami (s výnimkou Poľska a Slovinska). Negatívne environmentálne dôsledky kolektivizácie sú spojené predovšetkým so sceľovaním pozemkov, odstraňovaním drevinovej vegetácie, zvýšeným používaním hnojív a biocídov, odvodnením a zavlžovaním pozemkov. Zvýšené používanie lacných hnojív a biocídov malo negatívne dôsledky na flóru a pôdnu faunu, ale viedlo aj k zmenám v štruktúre biotopov a spoločenstiev živočíchov a ovplyvneniu kvality povrchových a podzemných vôd. Intenzifikácia poľnohospodárstva, najmä v období 1950 – 1990, bola spojená aj s odvodnením a stratou rozsiahlych mokradových území (napr. viac ako 189 000 ha v Bulharsku a vyše 35 000 ha v Poľsku).

Mnohé z týchto štátov si i napriek intenzifikačným trendom udržali relatívne veľké územia extenzívneho hospodárenia s poloprirodnými ekosystémami. Rozloha poloprirodných lúk a pasienkov sa odhaduje na 7 mil. ha, pričom z mnohých štúdií vyplýva, že ich extenzívne alebo polointenzívne využívanie môže viesť k vysokej druhovej bohatosti. Avšak celý rad sociálnych trendov, nestabilná ekonomická situácia, demografické zmeny a pokles obyvateľstva vo vidieckych oblastiach vyústili do opúšťania polí, pasienkov

a lúk a poklesu populácií druhov viazaných na tieto biotopy. Aj vzdialené, zle prístupné územia vrátane horských oblastí postihlo masívne opúšťanie, tento proces prebieha vo všetkých častiach Európy. Horské lúky patria k najohrozenejším typom biotopov.

Náročnou úlohou súčasnosti v spomínaných krajinách je implementácia Spoločnej poľnohospodárskej politiky (*Common Agricultural Policy – CAP*). CAP (1962) bola pôvodne zameraná na zvýšenie produkcie potravín za nízke ceny a zaručenie určitého životného štandardu farmárom. Prekonala viacero reforiem, r. 1992 boli zavedené opatrenia na rozvoj vidieka a limity produkcie na podporu environmentálne priaznivého hospodárenia a zníženia nadprodukcie.

Ďalšie reformy (1999 a 2003) mali tiež environmentálny akcent, súčasťou programu rozvoja vidieka sa stali opatrenia *Znevýhodnené oblasti a Agroenvironmentálne schémy*. Agroenvironmentálne schémy sú pravdepodobne najdôležitejším opatrením na ochranu biodiverzity v agroekosystémoch a záleží na jednotlivých krajinách, ako ich dokážu využiť na ochranu biodiverzity. CAP však so sebou nesie aj nebezpečenstvo výraznej polarizácie poľnohospodárskej krajiny – intenzívne využívanie produktívnych a opustenie menej produktívnych častí krajiny. Oba procesy majú negatívne dôsledky na biodiverzitu.

Z legislatívnych opatrení EÚ priamo zameraných na ochranu biodiverzity treba spomenúť Smernicu o vtákoch (79/419/EEC), Smernicu o stanovištiach (92/43/EEC) a Rámcovú smernicu o vodách (2000/60/EC). Zväčšenie rozlohy chránených území spojené s budovaním siete európsky významných chránených území NATURA 2000 by malo mať pozitívny vplyv na ochranu biodiverzity. Je spojené s ďalšími priamymi dôsledkami na hospodárenie v týchto územiach a vlastníci často považujú tento centristický prístup k ochrane biodiverzity za obmedzenie ich aktivít, čo môže mať za následok množstvo potenciálnych konfliktov. Ďalšie konflikty môžu súvisieť s niektorými chránenými druhmi živočíchov, akými sú napr. vlk, medveď alebo bobor.

Agroenvironmentálne programy a budovanie sústavy NATURA 2000 možno považovať za spôsoby riešenia niektorých konfliktov súvisiacich s biodiverzitou (na druhej strane, môžu byť zdrojom ďalších konfliktov).

* * *

Najlepším spôsobom riešenia konfliktov je predchádzať im. Na to je potrebné zlepšiť naše poznanie a chápanie nárokov biotopov a druhov, ktoré môžu byť ovplyvnené konkrétnou činnosťou, ako aj poznanie hnacích síl znižovania biodiverzity a sociálnej dynamiky. Treba tiež využiť skúsenosti z riešenia predošlých konfliktov na systémové opatrenia, ktoré môžu konfliktom zamedziť alebo sťažiť ich vznik.

Výsledkom procesu by mal byť úspešne vyriešený konflikt. Medzi účastníkmi projektu BioForum prevážoval názor, že konflikt je úspešne vyriešený vtedy, keď sa všetci účastníci zhodnú na definícii, rozsahu, spôsobe riešenia a výsledkoch, ktoré sa majú dosiahnuť. Ďalší názor upozorňuje na to, že ak sa toto všetko dosiahne a biodiverzita pritom nebude ochránená, potom konflikt nemožno považovať za úspešne vyriešený.

Literatúra

- Jones, P. S., Young, J., Watt, A. D. (eds.): Biodiversity Conflict Management. – A Report of the BIOFORUM Project. Banchory, UK : Centre for Ecology and Hydrology, 2005, 76 pp.
- Young, J., Nowicki, P., Alard, D., Henle, K., Johnson, R., Matouch, S., Niemela, J., Watt, A.: Conflicts between Human Activities and the Conservation of Biodiversity in Agricultural Landscapes, Grasslands, Forests, Wetlands and Uplands in Europe. – A Report of the BIOFORUM Project. Banchory, UK: Centrum for Ecology and Hydrology, 2003, 144 pp.
- Young, J., Watt, A., Nowicki, P., Alard, D., Clitherow, J., Henle, K., Johnson, R., Laczko, E., McCracken, D., Matouch, S., Niemela, J., Richards, C.: Towards Sustainable Land Use: Identifying and Managing the Conflicts between Human Activities and Biodiversity Conservation in Europe. – Biodiversity and Conservation, 14, 2005, p. 1641 – 1661.

Kresby: C. Young, P. Watt.

RNDr. Luboš Halada, PhD., Ústav krajinskej ekológie SAV, pobočka Nitra, Akademická 2, 949 01 Nitra
 lubos.halada@savba.sk